

До історії культивування та селекції сої на Полтавщині

Білявська Л.Г.

Полтавська державна аграрна академія

Перші згадки про культивування сої на Полтавщині датуються кінцем 19 століття. У 1878-1883 рр. землевласник **Чорноглазов Л.А.** вирощував сою у Кобеляцькому повіті Полтавської губернії й одержував врожай 82-224 пуда з десятини [1].

У 1882 р. насіння сої експонували на Константиноградській ярмарковій сільськогосподарській виставці господарств, власниками яких були члени Полтавського сільськогосподарського товариства (1865-1920 рр.). На Полтавській сільськогосподарській виставці у 1883 р. експонувалось насіння сої та олія, представлена членами товариства. Оголошення про реалізацію насіння сої Овсинського активно друкував протягом 1899 р. журнал «Хуторянин», який у Полтаві видавало вищезгадане товариство. У 1899 р. партії насіння сої Овсинського чорної пропонувала Піщано-Балянська економія князя В.С. Кочубея. З тих пір її почали вирощувати в багатьох поміщицьких господарствах [2].

На Полтавській дослідній станції у 1926-1927 роках вивчали 6 зразків сої різних груп стиглості та досліджували їх біохімічний склад. Найбільший урожай зерна формували скоростиглі сорти. У 1928 році на дослідній станції розпочали вивчення агротехніки сої. Максимальний врожай (13,1 ц/га) було отримано при сівбі 20 травня [3, 4].

У 1927 році **П.П. Бордаков** на дослідному полі Полтавського сільськогосподарського політехнікуму (нині ПДАА) вивчав колекцію з 19 сортів сої [5]. З 1928 по 1935 роки професор Бордаков П.П. очолював селекційну роботу з соєю на колишній Харківській державній селекційній станції (нині інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва). Привезений ним з Полтави сорт Староукраїнська №1 у 1933 році було районовано [6].

Відома в Україні селекціонер **А.К. Лещенко** - авторка 21 сорту сої з 1924 по 1927 рік навчалась у Полтавському технікумі (нині ПДАА), отримавши диплом агроном-рільник (дослідник) після закінчення навчання працювала викладачем у рідному навчальному закладі. В той період вона й захопилась дослідженням сої. В 1932 році вона вступила до аспірантури при Харківському Інституті рослинництва.

У 70-х роках минулого століття завдяки ентузіазму співробітника Полтавської державної дослідної станції ім. М.І. Вавилова **Василя Наріжняка** на Полтавщині сіяли по 20 тисяч га сої щорічно. Він розробив технології, що дозволяли отримати 25-30 ц/га насіння і 250-300 ц/га зеленої маси цієї культури, був одним із організаторів Української соєвої асоціації.

На Красноградській дослідній станції, яка з 1910 року була опорним пунктом Полтавської дослідної станції (нині Полтавській інститут АПВ ім. М.І.Вавилова НААН) селекційна робота з соєю була розпочата у 1934 році. А

вже у 1938 році на державне сортовипробування було передано 5 сортів сої гібридного походження: Квітка, Норма, Правда, Праця, Киянка. В довоєнний час селекцією сої керував професор **С.І. Чорнобривенко**.

Із кінця 70-х років до середини 80-х рр. селекційну роботу з соєю на станції проводив **Ю.Ф. Киричек**, який до цього, близько десятиліття, працював над цією проблемою на Синельниківській дослідній станції. Для отримання нового вихідного матеріалу він застосовував внутрішньовидову та віддалену гібридизацію, а також мутагенез. Після виходу Киричека на пенсію селекційну роботу проводила його учениця **Л.Г. Білявська**, яка у ході виконання програми аспірантської підготовки у 1987 році на Красноградській дослідній станції розпочала дослідження з питань адаптивної селекції. Нею проводився пошук і виявлення джерел адаптивності до несприятливих факторів навколишнього середовища. На першому етапі адаптивної селекції із матеріалу, створеного під керівництвом Ю.Ф. Киричека, виділені високопродуктивні лінії з сприйнятою нормою реакції на лімітуючі фактори навколишнього середовища, які за підсумками державного сортовипробування були зареєстровані як сорти [7, 8].

З 2001 року, **Білявська Л.Г.** працює на посаді доцента кафедри селекції, насінництва та генетики Полтавської Державної аграрної академії і продовжує селекційну роботу.

Площі сортів (з 2010 по 2014 рр.) сої, співавтором яких є Білявська Л.Г., представлено в таблиці.

Таблиця. 1. Динаміка посівних площ сої (2010-2014 рр.) за даними Української асоціації виробників і переробників сої

Назва сорту	Роки, га				
	2010	2011	2012	2013	2014
Аметист	9092	7256	13577	14314	14002
Агат	9265	5978	5685	3968	
Артеміда	12133	11577	12325	8342	6516
Алмаз	2890	4525	13210	19544	29938
Вінні			5	321	595
Вежа			58	555	591
Антрацит	5	79	331	2411	5698
Адамос			14	132	415
Александрит			8	17	44
Всього	33385	29415	45213	49603	57798

Великий історичний досвід вирощування культури, наявність високоадаптованих врожайних сортів, в тому числі полтавської селекції, сприяють тому, що за останнє десятиріччя посівні площі сої щороку становлять більше 100 тис. га з урожайністю вище середньої в Україні.

Список використаних джерел

1. Ранняя соя Овсинского. – С.-Петербург. – Типография Товарищества. – 1898. – 16 с.
2. Самородов В.М. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865-1920 рр.): історія, звичаї, першопостаті / В.М. Самородов, С.Л. Кигим // Наук. ред. В.М. Самородов. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 160 с.
3. Труды Полтавской Областной с.-х. опытной станции. – Полтава, 1928. – Вып. 70.
4. Гриб Н.И. Полтавская ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова / Н.И. Гриб, В.К. Чуйко. – К.: Лыбидь, 1991. – 232 с.
5. Записки Полтавського сільсько-господарського політехнікуму. – Полтава. – 1927. – Т. 1. – С. 319-324.
6. Вергунов В.А. Харківський науковий центр з селекції сільськогосподарських культур : історія та сьогодення / В.А. Вергунов, В.П. Петренкова, В.М. Ожерельєва // Наукове видання: ДНСХБ, ІР ім. В.Я. Юр'єва. – наук. ред. В.В. Кириченко. – Х., Магда «LTD», 2007. – 160 с.
7. Білявська, Л.Г. Історичний шлях становлення Красноградської дослідної станції як наукової установи (до 100 річного ювілею) / Л.Г. Білявська, Ю.В. Білявський // Історія освіти, науки і техніки в Україні: Матер. VI Всеукр. конф. молод. уч. та спеціал., 27 травня 2011 р., м. Київ/НААН, ДНСГБ, редкол.: В.А. Вергунов та ін. – К., 2011. – С. 32–33.
8. Білявська Л.Г. Селекція сої в Полтавській державній аграрній академії / Л.Г. Білявська // Зрошуване землеробство. - Міжвідомчий тематичний науковий збірник. – Херсон, «Атлант» – 2009. – Вип. 51. – С. 151–154.